

communication paradigm memristor's electronics with the project "Connectome".

Transistor, neuristor, memristor, connectome, neuron, synaptic plasticity, cognitive gadgets.

УДК 1: 001.8: 517.44

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ СУЧАСНОГО МЕТОДОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ПРО ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПІДХІД

***О. В. Жуленков, аспірант*,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України***

Проаналізовано тенденцію до інтеграції різних сфер людського буття – науки, бізнесу, політики, релігії, філософії, мистецтва, етики.

Інтегральний підхід, трансдисциплінарність, мистецтво, релігія, бізнес, наука.

Інтегральний підхід до набуття досвіду (інтегральна культура людської діяльності) – це підхід, який об'єднує різні способи набуття досвіду і спрямований на максимальний синтез, взаємодію та взаємопроникнення всіх сфер людського життя. У цій роботі термін «інтегральний підхід до набуття досвіду» буде використано для аналізу тенденції останнього століття – наростання взаємозв'язків між різними областями людського життя, які раніше вважалися відокремленими, об'єднання цих областей. Така тенденція до інтеграції проявила себе в науці як збільшення кількості міждисциплінарних, мультидисциплінарних та трансдисциплінарних досліджень. Другим проявом цього інтегрального тренду є процес взаємопроникнення науки, мистецтва та містицизму. Інтегральний підхід, у нашому розумінні, є складним емерджентним утворенням, яке включає в себе два вищеперелічені (а також багато інших) феномени.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтегральна культура поступово проникає у свідомість сучасної планетарної цивілізації, змінює всі аспекти людської життєдіяльності. Наука, мистецтво, мораль, філософія, містицизм, бізнес, політика – усі сфери людського життя поступаються своєю автономією та вступають у тісну співпрацю, у процесі якої вони взаємодоповнюють та взаємозбагачують одна одну. Ця тенденція призвела до виникнення таких організацій, як Інтернаціональний Центр Трансдисциплінарних Досліджень (або CIRET, заснований у 1987 р.), Планетарний Колегіум (заснований у 1994 р.) та Інтегральний Інститут (заснований у 1998 р.).

---

*Науковий керівник – доктор філософських наук, професор В. С. Лук'янець

Усі ці організації, кожна у свій спосіб, ставлять собі за мету вихід за межі монодисциплінарності та сцієнтизму, подолання роздрібненості сучасної культури людської діяльності. Наприклад, у п'ятій статті Хартії трансдисциплінарності, яку було прийнято на організованому CIRET міжнародному конгресі, зазначено: «Трансдисциплінарне бачення є рішуче відкритим, оскільки воно виходить за межі точних наук та вимагає їхнього діалогу і примирення з гуманітарними і соціальними науками, а також із літературою, мистецтвом, поезією та духовним досвідом» [1, с. 77].

Становлення інтегрального підходу до різних способів набуття досвіду відбувається паралельно із наростанням економічних, політичних, інформаційних зв'язків між різними етнічними культурами, паралельно з процесом формування планетарної цивілізації. Постає нова парадигма людського світогляду, яка є інтегрально-аперспективною, транскультурною, транснаціональною, трансрелігійною та пост-постмодерною [2]. Поступове становлення інтегрального підходу вносить зміни, часом навіть радикальні, у всі сфери людського існування. Саме це зумовлює важливість аналізу не окремих проявів інтегральної культури, а її вивчення як цілісного феномена .

Мета дослідження – детально експлікувати термін «інтегральний підхід до набуття досвіду» та розглянути два історичні витoki сучасного дискурсу про інтегральний підхід.

Виклад основного матеріалу. Перше завдання, яке є важливим для цієї статті – це зробити експлікацію концепції «інтегральний підхід до набуття досвіду». Ми почнемо з того, що розкриємо зв'язок терміна «досвід» з усіма сферами людського життя, людської діяльності. У цій статті поняття «досвід» ми розглядаємо у максимально широкій інтерпретації, воно включає в себе досвід розуміння математичної теореми, особистий практичний досвід ведення бізнесу, отримане внаслідок численних експериментів досвідне знання наукової спільноти, досвід містичного переживання єдності з усім сущим, досвід певної інтерпретації літературного твору тощо. Таке розуміння досвіду базується на концепції пізнання Кена Уілбера, згідно з якою «існують безпосередні дані, безпосередній досвід у сферах реалій, які осягаються чуттєво, які осягаються розумом, та які осягаються шляхом трансцендентального споглядання» [3, с. 76].

Завдяки вищенаведеній інтерпретації терміна «досвід» ми можемо говорити про інтеграцію не лише теоретичного знання наукової спільноти, а й особистого практичного досвіду політиків та підприємців, трансцендентального досвіду містиків, естетичного досвіду митців і т.д. Це робить концепцію інтегрального підходу до набуття досвіду достатньо всеохоплюючою, щоб відобразити сьгоднішню тенденцію до об'єднання всіх сфер людського життя.

Інтегральний підхід до набуття досвіду – не єдина концепція, яка дозволяє говорити про тренд синтезу різних сфер людської діяльності. Її альтернативою є концепція «трансдисциплінарність-3», викладена у статті Ентоні Джаджа за 1994 рік [4]. Оскільки концепція інтегрального підходу має більш широке застосування та є набагато відомішою, ніж концепція

«трансдисциплінарність-3», то для аналізу тенденції синтезу та взаємодоповнення різних областей людської діяльності у цій статті ми будемо використовувати термін «інтегральний підхід до набуття досвіду».

У концепції інтегрального підходу тенденція до синтезу різних сфер людського життя є глибоко зануреною в історичний контекст. Наше бачення цього контексту базується на картині людського розвитку, яку Кен Уілбер виклав у своїй монографії «Інтегральна психологія» у главі «Що таке сучасність?» [5]. В епоху до-модерну (наприклад, середньовіччя) усі області людської діяльності знаходилися у синкретичній єдності: мистецтво, наука та мораль були під владою Церкви. Така відсутність диференціації породжувала у феодальному суспільстві багато обмежень: будь-які інтерпретації експериментальних даних мали узгоджуватися із загальноприйнятою мораллю, а філософські роздуми – зі священними текстами. Революція у свідомості людства, з якої розпочалася доба Просвітництва, подолала обмеження середньовічного суспільства шляхом диференціації різних областей людського життя. Відбувалося розмежування, відокремлення різних сфер діяльності. Цей процес дав можливість виникнути таким речам, як ліберальна демократія, ідеали рівності, свободи та справедливості, скасування рабства, рух за рівні права жінок і т. д. Але часто автономізація різних областей людського життя призводила і до дисоціації, до втрати зв'язків між наукою, духовним досвідом, філософією, мистецтвом, мораллю. Така роздрібненість стала причиною агресивного розширення науки за рахунок інших сфер, її вторгнення у мистецтво і мораль, підкорення їх собі.

Процес розмежування різних областей людської діяльності, який призвів до появи великої кількості прогресивних речей, породив також явища сцієнтизму та редукціонізму. Кен Уілбер зазначав: «На нас насувалося величезне страхіття наукового матеріалізму (Уайтхед), страхіття одномірної людини (Маркузе), знеособленого всесвіту (Мамфорд), наукової колонізації мистецтва та моралі (Хабермас), втрати чарівності світу (Вебер) – страхіття, яке я назвав «флатландією»» [5, с. 103]. Така дисоціація різних сфер людського життя породила потребу у їх інтеграції, потребу у пошуку (або конструюванні) такої культури людської діяльності, яка здатна їх об'єднати у цілісність вищого порядку. Образно кажучи, процес диференціації культури людської діяльності можна порівняти з феноменом поділу клітини, а процес інтеграції – з феноменом еволюційного виникнення багатоклітинного організму. Інтегральний підхід до набуття досвіду не означає повернення до синкретичної свідомості середньовічної доби, він передбачає синтез вже диференційованих областей людської діяльності у культуру вищого порядку.

Ми щойно розкрили значення терміна «досвід», коротко розглянули альтернативні інтегральному підходу концепції, пояснили наше бачення історичних передумов виникнення інтегральної культури людської діяльності. Цього, на нашу думку, достатньо для експлікації концепції «інтегральний підхід до набуття досвіду». Тепер ми можемо перейти до історичних витоків сучасного дискурсу про інтегральний підхід. Першим аспектом

інтегральної культури, який ми розглянемо, буде синтез знань різних наукових дисциплін у цілісну картину світу. Як зазначає лідер CIRET Басараб Нікулеску, перші університети, засновані у XVII ст., мали сім дисциплін, до 1950 р. кількість дисциплін у науці збільшилася до 54-х, а у 2000 р. вона вже становила понад 8 000. Унаслідок цього, після 1950 р. ідея міждисциплінарності стала дуже актуальною, тому що виражала нагальну потребу в об'єднанні та інтеграції знань [1, с. 77].

На сьогодні під міждисциплінарністю здебільшого розуміють ситуацію переносу знань з однієї дисциплінарної області в іншу, взаємопроникнення та взаємозбагачення різних дисциплін [7, с. 23]. У 1970 р. Жан Піаже запропонував термін «трансдисциплінарність». Піаже був упевнений, що після етапу міждисциплінарних досліджень процес інтеграції дисциплін має перейти на вищу, трансдисциплінарну, стадію свого розвитку. Пізніше цю ідею розвивали Еріх Янч, Андре Лічнерович та багато інших дослідників [6, с. 142]. Трансдисциплінарність, на відміну від міждисциплінарності, означає ситуацію виникнення систем (наукових підходів), які існують над кордонами дисциплінарного поділу та є відносно автономними від тих дисциплін, які їх породили (наприклад, біохімія) [7, с. 23].

Концепція інтегрального підходу, відповідно до нашого розуміння, передбачає вищий рівень синтезу знань, ніж наведене вище визначення трансдисциплінарності. Інтегральний підхід означає конструювання спільної для різних наукових підходів (дисциплінарних і тих, які знаходяться на стику різних дисциплін) теорії, метатеорії або методологічної рамки, яка здатна об'єднати їх усіх в одну цілісну систему. Таке об'єднання передбачає ранжування всіх цих підходів, обмеження сфери застосування кожного з них, їх впорядкування, взаємоузгодження та взаємодоповнення в межах однієї системи наукового знання. Як приклад такої методологічної рамки можна навести «Періодичну таблицю гуманітарних наук», яку Герхард Медікус пропонує у своїй статті «Картографуючи трансдисциплінарність у гуманітарних науках» [8, с. 97]. Інші приклади інтегрального підходу до наукового знання – це творчість Кена Уілбера, Едгара Морена та Ервіна Ласло. Ми розглянемо вищезазначені роботи у нашій наступній статті про інтегральний підхід, оскільки, на нашу думку, творчість цих авторів варто відносити до сучасного дискурсу про інтегральний підхід, а не до його витоків. З проведеного аналізу історії дисциплінарного поділу наук ми робимо висновок, що феномен інтеграції різних наукових дисциплін є багатостадійним процесом, найвищим етапом якого є інтегральний підхід до наукового знання.

На сьогодні, – як зазначає Басараб Нікулеску, – немає одного загально визнаного визначення для таких термінів як «трансдисциплінарність», «мультидисциплінарність», «міждисциплінарність» [6, с. 142]. Вирішити цю проблему допомагає концепція інтегрального підходу: ми можемо ранжувати різні проекти синтезу наукового знання за критерієм їхньої інтегральності. Цілком можливо, що така практика призведе до появи в майбутньому певної загально визнаної «шкали інтегральності», яка до-

зволить вимірювати ступінь інтегрованості наукового знання у різні історичні періоди.

Окрім міждисциплінарності та трансдисциплінарності, ще одним із важливих витоків сучасного дискурсу про інтегральний підхід у науці є принцип доповнюваності, який запропонував Нільс Бор у 1927 р. [11, с. 691–692]. Цей принцип полягає в тому, що для повного опису квантово-механічних об'єктів потрібно два взаємовиключних (додаткових) класи понять, кожен з яких є застосовним у певних умовах, а їх сукупність є необхідною для відтворення цілісності цих об'єктів. Бор бачив можливість застосування цього принципу не тільки у фізиці, а й багатьох інших дисциплінах: у психології, біології, гуманітарних науках. Дух принципу доповнюваності є близько спорідненим із духом інтегрального підходу, який розглядає взаємовиключні підходи як «часткові істини», які мають бути інтегрованими у більш цілісну наукову картину світу. Певною мірою можна стверджувати, що один із провідних теоретиків інтегрального підходу, Кен Уілбер, застосував принцип доповнюваності (разом із концепцією холярхії, ліній розвитку, станів і типів) для побудови моделі AQAL – методологічної рамки, яка використовується для об'єднання різних підходів до наукового пізнання.

Окремо треба зазначити про такий важливий корінь сучасного дискурсу про інтегральний підхід до наукового знання, як комплекс наук про складність. У межах цього комплексу було розроблено потужний математичний інструментарій, який отримав широке міждисциплінарне застосування. Деякі теоретики системного підходу (наприклад, Еріх Янч [12]) використовували математичні інструменти та метафори системного підходу для того, щоб об'єднати всі відомості про еволюцію фізичних, хімічних, біологічних та соціальних систем в одну цілісну картину еволюції Всесвіту. Дискурс навколо побудови таких моделей глобальної еволюції або картин мегаісторії [13] можна вважати одним із історичних коренів сучасного дискурсу про інтегральний підхід.

Ми розглянули один із аспектів процесу постання інтегральної культури людської діяльності – тенденцію до об'єднання, синтезу та взаємодоповнення різних наукових підходів і дисциплін. Тепер ми можемо перейти до наступного витoku сучасного дискурсу про інтегральний підхід – дискурсу про інтеграцію науки, мистецтва та містицизму. У своїй роботі «Становлення неоінтегративних світоглядів: у напрямку раціональної духовності для планетарної цивілізації, яка виникає?» [2] Роланд Бенедіктер та Малтус Молтц описують дві хвилі становлення інтегральної культури людської діяльності. До першої хвилі автори відносять таких мислителів, як Володимир Соловйов (1853–1900), Рудольф Штайнер (1861–1925), Ауробіндо Гхош (1872–1950), Макс Шелер (1874–1928), Жак Марітен (1882–1973), Питирим Сорокін (1889–1968), Фан Дунмей (1899–1977), Жан Гейсер (1905–1973) і Герберт Вітценманн (1906–1988).

Автори роботи зазначають, що «... всі вищезгадані мислителі прагнули не тільки пропагувати відродження духовності, що часом хибно вважається єдиною метою їхніх робіт; вони також мали й більш амбіційну ме-

ту: вони хотіли стати провісниками експліцитно інтегрального «парадигмального підходу» і світогляду в межах сучасної для них епохи, підходу, який, на їхню думку, обов'язково повинен був включати ... прогресивну форму цілісності, трансценденції або «метапсихологічного досвіду»...» [2, с. 50]. Але, як далі стверджують Бенедіктер та Молц, усі мислителі першої хвилі становлення неоінтегративних світоглядів були попередниками філософії постмодернізму, тому вони не змогли за допомогою саморефлексії деконструювати раціонально невинуваті або занадто уможлядні положення власних робіт. Саме це і зумовило необхідність переродження інтегральної культури, появи другої хвилі неоінтегративних світоглядів.

Ці хвилі – першу та другу, розділяє спадщина філософії постмодернізму. Тут важливо зазначити, що у своїх пізніх роботах Ліотар, Дерріда та Фуко, послідовно розвиваючи метод деконструкції, в останні роки свого життя прийшли до уявлення про «творчу порожнечу», яке є вражаюче схожим на уявлення про «порожнечу» у будистській та індуїстській релігійній традиції. Тобто, певною мірою, їм вдалося інтегрувати науковий світогляд та високі прозріння давніх релігійних традицій, і їхній синтез є надзвичайно цінним для інтегральної культури саме тому, що в цьому випадку висока духовність була не привнесена у науку іззовні, а виникла в результаті розвитку самого філософсько-наукового підходу.

Подібний феномен «органічного виростання» духовності з науки, на нашу думку, неодноразово виникав і у процесі формування квантової механіки. Гарним прикладом є творчість Ервіна Шредингера: починаючи з його мисленнєвого експеримента, об'єктом якого був «мертвий/живий кіт» (тут можна проводити аналогії із недуальним мисленням у буддистській релігійній традиції) та закінчуючи його пізньою філософською спадщиною, яку він сам пов'язує з індуїстськими релігійними текстами [12]. Але, – як зазначають Бенедіктер та Молц щодо філософії постмодернізму (і це є, на нашу думку, вірним щодо квантової механіки), – усі спроби вищеперелічених мислителів створити практики, які ведуть до пережитого ними безпосереднього духовного досвіду, завершилися невдачею. Ця невдача, а також породжена філософією постмодернізму необхідність радикального реформування інтегральної культури, призвели до появи нового покоління неоінтегративних світоглядів.

До провідних мислителів другої хвилі неоінтегративних світоглядів Бенедіктер та Молц (наголошуючи на доволі умовному характері цього переліку) відносять Прабхата Ранджара Санкара (1921–1990), Енріке Дассела (нар. 1934), Басараба Ніколеску (нар. 1942), Йоханнеса Хайнрікса (нар. 1942), Роя Бхаскара (нар. 1944) та Кена Уілбера (нар. 1949) [2, с. 61]. Детальніше ми розглянемо творчість цих мислителів у наших подальших роботах, які будуть присвячені сучасному дискурсу про інтегральний підхід.

Треба зауважити, що перелік спроб інтегрувати науку та релігію є значно ширшим за той, який пропонують Бенедіктер та Молц (і більшість із цих спроб була набагато невдалішою). Пол Девіс у своїй знаменитій роботі «Техногнозис: міф, магія та містицизм у інформаційну епоху» про-

аналізував найбільш яскраві випадки виникнення і поширення містичних (магічних та міфічних) уявлень у сучасній культурі та їхній зв'язок із появою нових технологій [13]. Висновки, які зробив Девіс, вражають.

Незважаючи на те, що сучасна високотехнологічна цивілізація доволі різко протиставляла себе до-модерним релігійним світоглядам, упродовж, як мінімум, останнього століття її технологічний та культурний розвиток неминуче породжував нові (але дуже схожі на давньоалександрійські) міфи та містичні уявлення, які глибоко проникали у свідомість цієї цивілізації. Це дослідження доводить, що тенденція до синтезу науки та містицизму, духовності, релігійної мудрості дійсно існує та є надзвичайно потужною. Хоча більшість із таких спроб, як демонструє Пол Девіс, є досить інфантильними, існують також, як доводять Бенедіктер та Молц [2, с. 62], успішні проекти вищезазначеного синтезу, які радикально відрізняються від фундаменталістських, окультних, або нью-ейджерських ідей «відродження духовності».

Висновки. У цій статті ми дослідили два корені дискурсу про інтегральний підхід: інтеграцію наукових дисциплін та процес синтезу сфер науки, мистецтва і духовності. Цей перелік є далеко не вичерпним, інші історичні джерела цього дискурсу ми проаналізуємо у наших подальших роботах. Тепер ми розглянемо три висновки, до яких ми дійшли в результаті дослідження витоків сучасного дискурсу про інтегральний підхід.

По-перше, інтегральний підхід до набуття досвіду (або інтегральна культура людської діяльності) – це підхід, який об'єднує різні способи набуття досвіду і спрямований на максимальний синтез, взаємодію та взаємодоповнення всіх сфер людського життя. По-друге, інтегральна культура поступово проникає у свідомість сучасної планетарної цивілізації та змінює всі сторони людського існування. По-третє, концепція інтегрального підходу до набуття досвіду, сформульована у цій роботі, здатна не лише відобразити сьогоднішню тенденцію до синтезу всіх сфер людського життя, а ще й експлікувати історичний контекст цієї тенденції, продемонструвати її роль у процесі еволюції культури людської діяльності.

Список літератури

1. Volckmann Russ. Transdisciplinarity: Basarab Nicolescu Talks with Russ Volckmann / Volckmann Russ // Integral Review. – 2007. 4. – P. 73–90.
2. Hartwig M. Critical realism and spirituality / M. Hartwig, J. Morgan (eds.). – Routledge, Taylor & Francis Group, 2011. – P. 29–74.
3. Кен Уилбер. Око духа: Интегральное видение для слегка свихнувшегося мира / К. Уилбер ; пер. с англ. В. Самойлова ; под ред. А. Киселева. – М. : Издательство АСТ и др., 2002. – 476 с.
4. Anthony Judge. (1994) 'Transdisplinary-3 as the Emergence of Patterned Experience: Transcending duality as the conceptual equivalent of learning to walk / Antony Judge. – Retrieved from <http://www.laetusinpraesens.org/docs/tranpat1.php>.
5. Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия / К. Уилбер ; пер. с англ. ; под ред. А. Киселева. – М. : Издательство АСТ и др., 2004. – 412 с.

6. Nicolescu B. (2006). Transdisciplinarity – past, present and future. In B. Haverkott and C. Reijntjes (Eds.), *Moving Worldviews Conference Proceedings* (pp. 142–165). Leusden, the Netherlands: ETC/Compass. Retrieved from http://basarab-nicolescu.fr/Docs_articles/Worldviews2006.htm

7. Киященко Л. П. *Философия трансдисциплинарности* / Л. П. Киященко, В. И. Моисеев ; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М. : ИФРАН, 2009. – 208 с. ; 20 см. – 500 экз.

8. Medicus Gerhard. 2005: Mapping Transdisciplinarity in Human Sciences. In: J.W. Lee (Ed.): *Focus on Gender Identity*. – P. 95–114. New York : Nova Science Publishers, Inc.

9. *Новая философская энциклопедия*. – 2-е изд., испр. и допол. – М. : Мысль, 2010. – Т. 1. – 744 с.

10. Jantsch E., *The Self-Organizing Universe* / E. Jantsch. – Pergamon, 1980.

11. Christian David. *Maps of Time: An Introduction to Big History* Christian David. – Berkeley : University of California Press, 2004.

12. Шредингер Э. *Мой взгляд на мир* / Э. Шредингер ; пер. с нем. – 2-е изд. – М. : Либроком, 2009. – 145 с.

13. Дэвис Эрик. *Техногнозис: миф, магия и мистицизм в информационную эпоху* / Дэвис Эрик ; пер. с англ. С. Кормильцева, Е. Бачиной, В. Харитоновой. – Екатеринбург : Ультра. Культура, 2008. – 480 с.

Проанализирована тенденция интеграции различных сфер человеческого бытия – науки, бизнеса, политики, религии, философии, искусства, этики.

Интегральный подход, трансдисциплинарность, искусство, религия, бизнес, наука.

Trend of integration of different spheres of human life – science, business, politics, religion, philosophy, arts, and ethics.

Integral approach, transdisciplinarity, arts, religion, business, science.